

SZAKOLCZAY LAJOS

Határ Győző balállírójáról

z idős költő *aranykorát*, klasszikus példa Arany János őszikéi, jobbára a megnyugvás jellemzi. A bölcs, tiszta mosoly, amellyel a költő – akár a falevelek búcsújában-sárgulásában is önnön kivonulását látja – a világhoz való viszonyát tisztázza. Derűvel, megértve a visszahozhatatlant. S ha a test megfáradt is, az elme szívesen kalandoz még. Erre-arra, de számára sosem dráma a közeli vég, az elmúlás. „Életem hatvanhatodik évébe / Köt engemet a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csűrébe. / Vet helyettem más gabonát cserébe” – írta Arany 1882-ben a *Sejtelem* című négy sorosában. Ám az egy évvel azelőtti *Évnapra* ugyancsak az életpálya nyugodt számba vételéről tanúskodik: „Nyolcvan év / Ritka szép; Hetven év / jó, ha ép; / Hatvannégy esztendő: / Untig elegendő.”

A *Toldi* költője – költészete a magyar nyelv bibliája – mindössze hatvanöt évet élt. Megfáradtan tette le a tollat. Vele szemben az őt csaknem három évtizeddel túlélő londoni Határ Győző (1914–2006), szerencsés gének, épp hatvanas éveiben volt teljében. Amit, ezeregy más – különböző műfajú – műve mellett a kilenc teljes estét betöltő színjáték (drámaköltemény), a *Golgbelóghi* (1976) is bizonyít. Arany őszikéivel ellentétben nem véletlenül lettek Határ búcsúversei – műforma és cím! – *Télikék*, hiszen a kilencvenes éveiben az író már jócskán túllépett az őszön, és a bágyadt napsugár helyébe a hó és a fagy kése lépett. Könnyörtelen véglegességgel.

A túlságosan lírai hangulatú szó, az estiké(k)re rímelve (?), talán nem is adja vissza teljességében azt a rémületet, amely a „szószátyár” költőt – büszkén nevezte így magát Határ – szinte minden lépésében a padlóra nyomta. De ezt a súlyt a *megtámadott* úgy viselte el, hogy – paradox – szinte kötelékeitől megszabadulván röpködni kezdett. Dráma és blóddli volt a fölthajtóerő. S ebből következik, hogy egy nagy *habota* – igaz, kínos *hahota* – lett a búcsú, mintha evvel a harlekin maszkkal elfödhető volna az öreg test és az öregedni nem látszó elme szenvedése.

Míthogy az „istenkáromlóként” ismert Határ a hittől nem várhatott segítséget – nem véletlen a Sátán hatalmát üdvözlő *anti-Madách*-mű, a *Golgbelóghi* befejező mondata: „hátrálva előre!” –, a megüdvözülés helyett a „holtában” még jobban élő író a kabaré színpadára lépett. Aki ismeri a hatalmas életművet, annak a *Télikék*ben nemegyszer föltűnő különleges műfaji megjelölés, a *verskabaré* nem újdonság. Az ilyesféle betétekkel megannyi prózája és színjátéka egyformán gazdagodott – talán legismertebb „kitekintése” (kikiáltót mintáz a szerep) a *Libegő* című vándorjátékból a *Popmester három hadarórigmusa* – és a halálversek bohóca is el tudja magával – sőt az olvasóval is – hitetni, hogy nem is olyan vészes az a terep, amelyen jár.

„mivel ez az agykocsonya félig el van halva / költöztetik TUDATOMAT újba fiatalba // majdcsak feltalálja magát benne régi Énem: / ismeretlen új testbe kell magam beleélnem // (–) megüjülünk szokratidák – ez a nóta vége: / kerek káposztafej gyors átváltethetősége // hat hétig a járást – mond a Prof – még nem ajánlom / előbb tucat agyalapi sodoridegpárom // járassam be s majd ha új bohó pofákat vágok / s megszoktam az ifonti vad ugrándíságot // akkor próbáljam ki az Agy újdonságát / s vén TUDATTAL újat gondol – menten megcsudálják / felfogják a FELFOGÁSTAN újdonságát // kurrentál-

[*Műhely*]

ják Hölgyeit és táltos képe-Mását // Ön az ABSZOLÚTUM: *circumbilivaginálva* / s *poszt-hoc transzmogrifikáltan* – már öné a pálma!” (*Szokratidák*).

A *Kergület* (kabaré-groteszk) szintén ebből a merítésből való, de amint a nagyzó lírikus *elveszejt* – nyilván tudatos fogás – a tudálékosságot, a röhej karikás ostora még elevenebbé teszi a szavak pörgését. Ki gondolná, hogy a „világmegváltás” mint súly, mint program elodázza a későbbi – leépüléssel járó – szenvedést. „a világgal ezúton tudatom / hogy meghibásodott a tudatom // a dülmirigy ivarszűkület / nálam ép ész- s elme szűke lett // így kell cédulástól hordanom / köresettanulmány-kórtanom // (–) diagnózisom is mi tömör: / »agyzsugor tetézte agysömör« // nem kell csomborfű se csalmatok: / mint az aluvó tej alvadok // aludtjenek vagyok kicsike / koponya formájú köcsöge // felkent is vagyok meg nagy-erős / világmegváltással viselő”.

Világmegváltással viselő? Ez volt egy életen át *átka és öröme*. Csakhogy a szóval, még ha olyan *csavarintos* is, mint a saját „húszsákjában” fortyogó londoni *tamburásé*, nem lehet megváltani a világot. Aki megváltásra indul, annak legalább annyira *halhatatlannak* kell lennie, mint az ezredéven világvándorrrá lett, nagy utat maga alá gyűrő gölöncsér, a golyó és a tűz nem fogta Golghelóghi. Határ profán módon csupán Krisztus minden tulajdonságát és tettét elutasító „Krisztus-utánzattá” vált, s ezért ha nyújtotta is feléje valaki azt a bizonyos kendőt, nem Veronika volt az, hanem a feleség, Piroska. (Nem véletlen, hogy a legkésőbbi halálverseknek ő lesz a fő figurája.)

A *Télikek* című kötet búcsúszimfóniája – a *Plasztikzacskó* (2006) volt az alapozó – tehát olyan nagyzenekarra íródott, amelyben az összes hangszert két „zenész” kezelte. A költő és „ihletadó” asszonya, Prágai Piroska. Innen a manézs – ki esik le előbb? – varázslata: az egymást üző s hajtó félelem. De ennek a *lehetetlenek* is ismerjük előzményét: a londoni saját stúdióban fölvelt csaknem háromórás hangjáték, a *Mangún, a halott* tizenhat (!) szereplője szintén kettejük így-úgy elváltoztatott hangján szólalt meg. Akkor még – mert *élet-cirkuszt* játszott a kikiáltó és ebbe az *alakoskodásba* belement oldalbordája – lehetett a hangoknak különbözősége. A megelevenedő maszkok felhőtlen, más-más módon édes és keserű kacaja nem kivonulást jelzett, hanem a „festett vérzés” komolyságára utalt.

Mára – a kétezres év elején-közepén vagyunk – lepatogzott *az* a festék. Összebékültek a hangok. Nem a halál csontkeze kopogtat, hanem a sugallt, megfoghatatlan érzület. A játékszenvedélybe – a rím-blabla zsolozsmájába – csomagolt kivonulás fojtó érzete. „fogynak a holnapok / szaporább a TEGNAP / szól a NAPTÁR baszod / ilyen ő-s-öreg vagy? // (–) hitelre hozomra / tóttél KILENC X-ET / törd el azt a kurva / agyonnyűtt SZIRINXET // hány CADENZÁT fűjtál? / legyen ez a KÓDA / hálj el öregbojtár / magadra csukódva” (*Kóda*).

Ha falloszból építetik a gyárkémény (innen a halál előtti virgonc meg nem adás, a szexualitás – s urambocsá’, a némelykor a durva, mosdatlan szavak – eluralkodása), van (lesz!) annyira *erős* véderő, hogy elúzi a halált. Ebből a helyzetből a kuplé (londoni *mosodás* törli a reneszánsz tányért) nem is olyan kevésszer kibillent – „nékem oly-édesten édeskedves VERB ALÍZ / miért hogy kismagácska verbalíz? // álmán is éjt-nap mind csak Verb-Alizál / s miért nem elizél? urizál? kurizál?” (*Alízka*) –, de a halálfélelmében ifjoncot, a kimondhatatlan, mert megbotránkozott szavak bűvkörében leledző *játszót* csak a *szókimondás kéje* nyugózi le. A *csemete rengettyűje* – a vers befejezéséből is látni – ilyen mű: „lám a Durung az Anyj-Lyukba belétrafál / s lón lét Csimotából – m á s z n á t k a p á r // PHALLELÚJAH! // ondóöntő vedermeder! lövelő lapát! / és az *Apát* megnevezé az apát // PHALLELÚJAH!”

Vagy miként a „Ráütő Rím”-kereső boldogságot regéli a *Kallipűgé*. Nem kell Diderot *Fecsegő csebecsebéjéhez* kanyarodnunk, elég Határ megannyi „asszonyterebély” földidézését (Anibel stb.) magunk előtt tudnunk – ilyen volt mítoszi hús-vér élete párja, Piroska is –,

hogyan érezzük a tompordicsérő *ledér dal* megbotránkozató sodrását. „fűnél mámorítóbb foném”: Pinát pezseg / diadalvirító sorvég: SEGGRE-SEGG // nincs őrjöngítőbb se kergületesebb / mint rákerülni Hátuljára – SEGG! // van tutajosb Dudor van-é gömbölydisebb / mint el- s felvonaglóban Combíg-HIMBASEGG // – de jaj! csak annál fájóbb szív szerelmi seb / ha káprázat csupán a tompordundi SEGG // *hol? hol?* merre dbben-lobban? mind lesed / Szépségű Aphrodité – sorvégi tünde SEGG // hát persze hogy s e h o l : se több se kevesebb / csupán a Ráütő Sorvégi Rím – a SEGG”.

A néprajzból ismert *alakoskodó* játéknak – Ujváry Zoltán könyvcímével szólva, *A temetés paródiájának* – nem lehet más célja, mint hogy elűzze a halált. Vagyis a *Temetés és halál a népi játékokban* – életigenlés. A férfi szereplők által előadott *siratás* fontos szerepet játszott, játszik(?) az alföldi nép életében. „Egy legény, aki a *halottat* alakítja – olvassuk Ujvárynál –, ló-cára, létrára vagy egy asztra fekszik. Lepedővel leborítják. Kezébe egy kukoricacsövet vagy egy sárgarépát vesz, amelyet az ágyékához helyez. (–) A *halott* az ágyékánál időnként emelgette a kukoricacsövet, csutkát vagy a répát. Az így imitált falloszra a siratók ráborultak, s egyre csak azt mondták: »Csak ezt sajnálom, csak ezt sajnálom!« A halott felesége a falloszt olykor marokra fogta, amellyel a hatást külön emelte.” Némelykor – szintén a néprajz professzorától tudom – bele is harapott. Íme a *halál* és a *szexualitás* – víg öröm, élet-egészség – összekapcsolása; talán így is mondható, a gyomai gyerekkor (nincs bizonyíték) Londonba való *kései* újraélése. (*Határ Elefántcsordájában* is láthatni az állat-halál elleni – több *hím-egyed* által gyakorolt – *meghágás* mint életmentő gyógyszer kultikus erejét.)

Ennek a sajátos „halálesztétikának” – legalább is a verseket tekintve – soha nem lazulnak meg az eresztékei, sőt a *pillérek* egyre jobban látszanak. A szexualitás, az állam (az *álladalom*) elleni – ismerős az életműből – irdatlan indulat, az országhoz (Magyarországhoz) való „hűség” és „hűtlenség” stb., olyan *elegyes* képet rajzol, amelyben a halandzsza, a szófacsaró tréfa, a sokszor kínrímekre utaló, a nyelvet profán módon kifigurázó rímjáték éppúgy fontos alkotóelem, mint a haláltól való – egyszer azt elűző, másszor magához édesgető – félelem. A lírahős sokszor azonos a Hongriuscule felé ballagó (a költő így nevezte londoni palotáját), s otthon a fotelbe mint trónszékbe beleülő poétával, ám a sűrű maszkváltogatások során a „bedőtség” („Bedők vagyunk mindannyian – *Bedő bedől*) – önmaga alkotómódszerének kíméletlen nyilazása – ugyancsak szépszerivel fölfedhető.

De a halállírát olvasva sem szabad bedőlnünk ennek a gesztusnak.

SZAKOLCZAY LAJOS (1941) irodalomtörténész, művészeti író. A *Kortárs* folyóirat volt szerkesztője. Legutóbbi művei: *Párbeszéd és perbeszéd* (2010); *Határtalan* (2011); *Sorsszerűség, álom, etika* (2012).